

Toptrek boven de Lage Landen

Hoe bijzondere weersfactoren leidden tot buitengewone roofvogeltrek boven Nederland en Vlaanderen op 13 en 14 september 2008

EMMANUEL DESMET, VOGELWERK GROEP ZUID-WEST-VLAANDEREN

WOUTER FAVEYTS

Inleiding

Wie van trektellen houdt, weet dat je daarvoor best locaties opzoekt waar vogels door geografische omstandigheden in grote concentraties voorkomen. Heel wat vogelsoorten trekken bij voorkeur over land en wachten zolang mogelijk om natuurlijke hindernissen zoals grote wateroppervlakken en bergketens over te steken. Dit geldt met name voor soorten die op trek veelvuldig gebruik maken van zweefvlucht, als een energiebesparende manier van vliegen. Vooral onder de roofvogels vinden we uitgesproken voorbeelden van deze trekstrategie (Bildstein 2006, Newton 2008). Ideale trektelposten zijn dan ook zee-engtes en bergpassen. Falsterbo in Zuid-Zweden, Tarifa in Zuid-Spanje, de Bosporus in Turkije, het zijn gekende locaties voor wie grote aantallen trekvogels wil zien. Dichter bij huis moeten we het met veel minder stellen omdat de trekcorridor hier in het vlakke Vlaanderen over een breed front verloopt, zonder dat zee-engtes of bergen de trek concentreren. De enige factor die in Vlaanderen voor enige concentratie van trekvogels kan zorgen zijn bepaalde weersomstandigheden: in het voorjaar kunnen krachtige winden uit oostelijke tot zuidoostelijke richting voor een opvallende stuwung van grote aantallen trekvogels zorgen langs de kust. De vogels worden dan door de wind in westelijke richting afgedreven tot tegen de kust. Daar aangekomen vermijden ze echter om boven zee terecht te komen, waardoor ze massaal de kustlijn beginnen volgen. Het is onder dergelijke omstandigheden dat topdagen worden vastgesteld op telposten zoals de Fonteintjes te Zeebrugge of Breskens (Nederland). Occasioneel komen er ook in het binnenland van de Lage Landen al eens topdagen voor wat roofvogeltrek betreft (Leysen 2003). Al tientallen jaren proberen mensen te analyseren welke factoren daarin een rol spelen: de aanvoer van roofvogels, de windrichting, aanwezigheid van thermiek, grondtemperatuurschommelingen, de trekperiode, de neerslagkans enz. Al deze criteria werden zelfs in een formule gegoten in een poging om trek te kunnen voorspellen (Feryn 2003, Peeters 2007). De voorspelling werd een matig succes, soms een schot in de roos, soms falie-

kant fout. Ondanks de degelijkheid van deze complexe oefening moest worden vastgesteld dat de realiteit blijkbaar nog complexer was dan de theorie. Feit is dat we het de laatste jaren zonder zo'n topdag voor roofvogels moesten stellen, ondanks de soms veelbelovende voorspellingen. Maar sommigen werden ruimschoots beloond voor dat lange wachten. In september 2008 was het immers goed raak...

Het weekend van 13 en 14 september 2008

Vanaf de late namiddag lopen op 13 september vanuit Nederland en het noorden van Vlaanderen intrigerende berichten binnen van nooit geziene aantallen roofvogels op locaties waar je het absoluut niet zou verwachten. Hieronder volgt een impressie aan de hand van enkele van de meest in het oog springende berichten die die dag op de dagverslagen van www.trektellen.nl verschenen.

Visarend *Pandion haliaetus*. 13 sep 2008. Oostende (W) (Foto: Raymond De Smet)

- Trektelpost Ketelbrug/Kamperhoek (Ndl):

"Geweldige roofvogeltrek even nadat het opklaarde. 140 roofvogels in ca. 10 minuten. Grootste groep Wespddieven 44. In totaal 146 Wespddieven, 128 Buiszders, 88 Bruine kiekendieven, 5 Visarenden..."

- Trektelpost Tafelbergheide (Huizen, Ndl):

"Opwindende uurtjes! Het komt niet vaak voor dat je een nieuw regeltje visarenden in je boekje moet beginnen... 16! Alle tussen 12.15 en 14.00u, veel tweetallen, alle strak door, vrijwel alle tussen Z en ZW. Wespddieven ook sterk geconcentreerd in eerste twee uur direct na het regenfront; grootste groep 31, in totaal 111. Kiekendieven idem vooral eerste uren (52 Bruine kiekendieven), vet dagrecord. Zwarte ooievaar nieuw voor deze (jonge) telpost, dagrecords verder voor Sperwer, Kuifeend, Blauwe Reiger. Ico, dank voor de tip dat "ze" eraan kwamen!

- Trektelpost Kinderdijk (Ndl):

"Bizar!!! Deze dag gaat de geheugens in als "Big Harrier Day". De totalen van een ongelooflijke dag! Enkele NATIONALE RECORDS: Bruine Kiek 164 (was Breskens 156 op 13-5-2001) en Purperreiger 209 (was 168, de Gorzen). Ongelooflijke doortrek van rovers vanmiddag na passering van regenfront. DEZE DAG BREEKT ALLE RECORDS!!"

- Trektelpost Noordelijk eiland, Wintam (B):

"Wat een dag!! Vanaf 15u30 tot 18u30 een ongelooflijke stroom aan roofvogels, ooievaars en reigers. We hadden nog nooit zo iets meegemaakt in eigen streek en het was dan ook 3 uur ongelooflijk kicken!!! 19 Visarenden (met een groep van 4), 77 Bruine Kiekendieven, 83 Wespddieven, 28 Ooievaars en een Zwarte Ooievaar..."

- Trektelpost Anderstad (B):

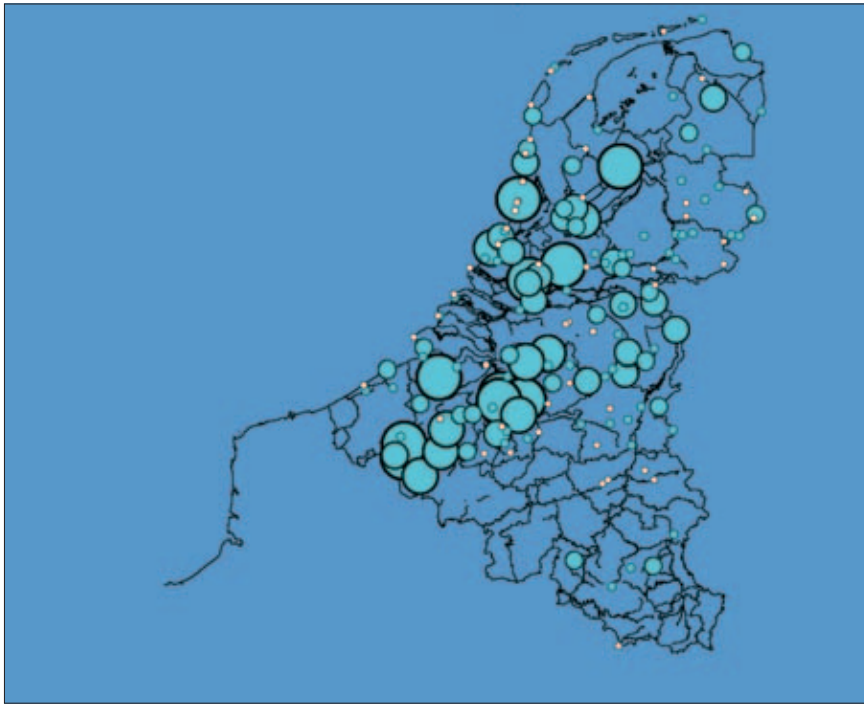
"Vanaf 16.15u. opmerkelijke prooivogeltrek. De 10 Visarenden, 78 Bruine Kiekendieven en 87 Wespddieven zijn nieuwe maxima. Bijzonder was een groep van 27 Bruine kiekendieven met 4 Visarenden en een groep van 44 Wespddieven."

Emmanuel Desmet (ED) is geheel tegen zijn najaarsgewoontes in die namiddag aan het shoppen omdat het buiten zwaarbewolkt is en er regen voorspeld werd. Op zijn gsm ver-

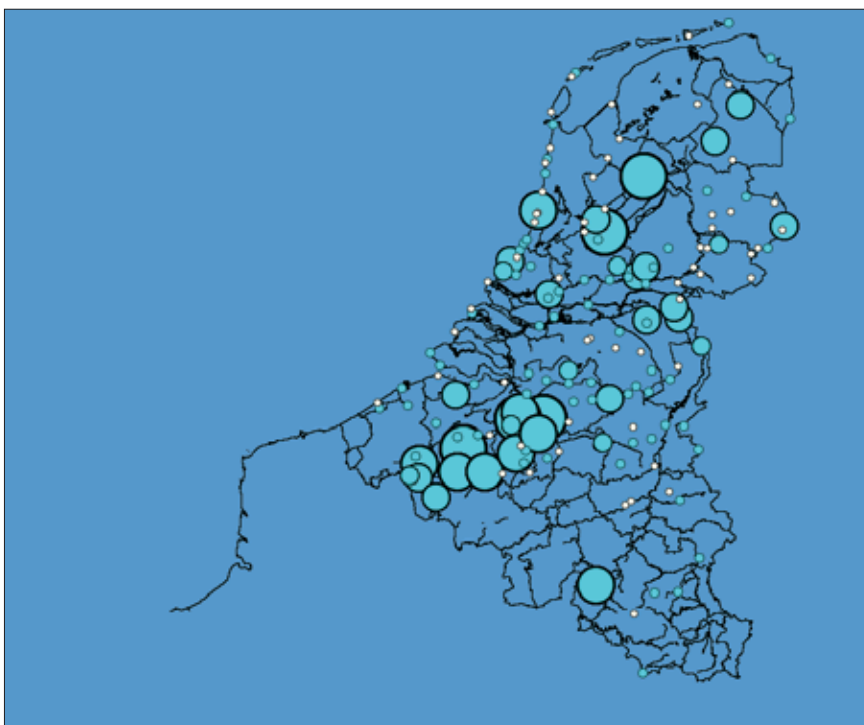
schijnt een sms'je van Carlos Van de Ginste: "Waar ben je, kom meteen naar de Geitenberg: Visarend, Bruine Kiekendief, Wespindieven in paar minuten!!!" ED steekt

zijn hoofd buiten en kan het nauwelijks geloven: het is zwaar bewolkt en er valt een miezige regen!

Diezelfde avond staat heel vogelend Vlaanderen in rep en roer voor wat eraan komt. In noordelijk Centraal-Vlaanderen worden immers grote aantallen genoteerd in de late namiddag en de vroege avond. Roofvogels trekken vrijwel uitsluitend overdag, waardoor de vogels zowat aan het einde van hun dagtocht gekomen waren en een slaapplek zouden gaan opzoeken. Op het moment dat de grote aantallen in Vlaanderen worden vastgesteld komt er vanuit het zuiden bovendien een regenfront opzetten, waardoor de vogels ook hierdoor aan de grond worden gedwongen in noordelijk Centraal-Vlaanderen. Als de treklijn vanuit Nederland tot in Antwerpen fictief verder getrokken wordt, dan moet 'de stroom' de volgende dag pal boven de Vlaamse Ardennen en Zuid-West-Vlaanderen doorkomen. Wat volgt op zondag 14 september is voor verschillende soorten roofvogels "de topdag der topdagen": vanaf zonsopgang tot kort na de middag trekt de hele roofvogelmeute door, samen met tientallen Ooievaars *Ciconia ciconia* en ander fraais. 100 km verder ten oosten of westen van deze corridor is van deze supertrek weinig te merken (zie figuur "doortrekpatronen van Wespindief en Bruine kiekendief" van trektellen.nl). Met name Wespindief *Pernis apivorus*, Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* en Visarend *Pandion haliaetus* worden genoteerd in aantallen en omstandigheden die in Vlaanderen tevoren amper ooit werden genoteerd. In

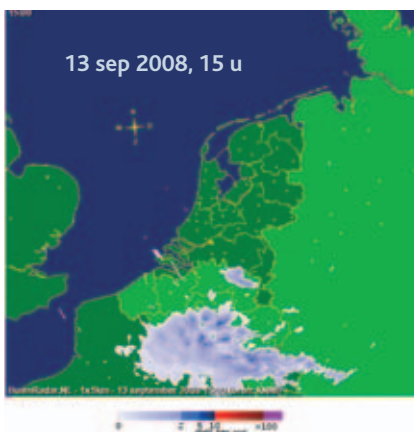
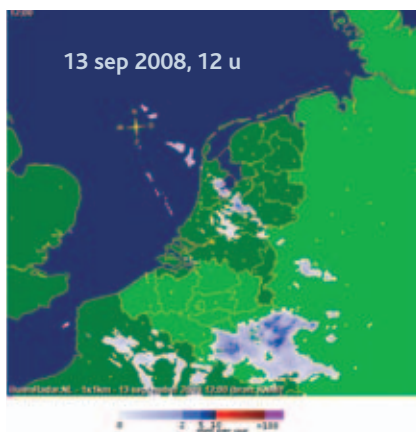
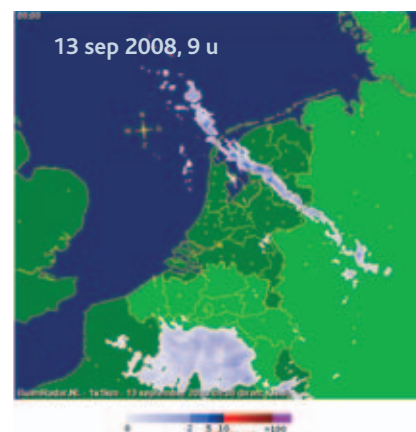
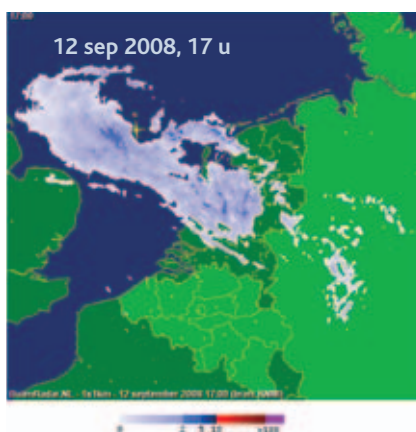
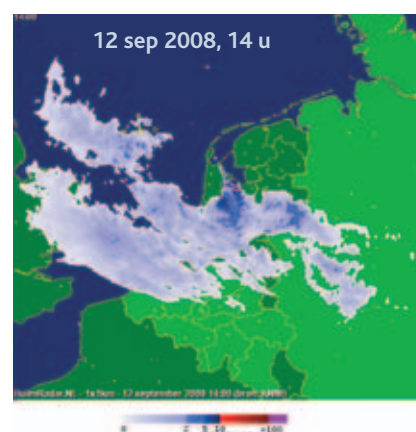
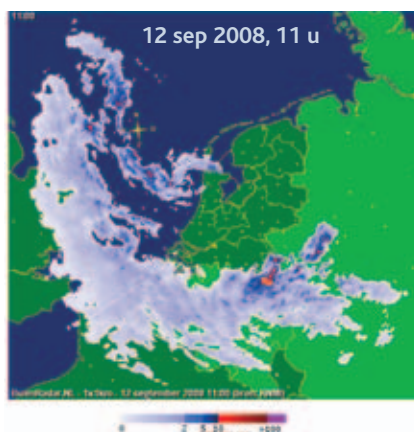
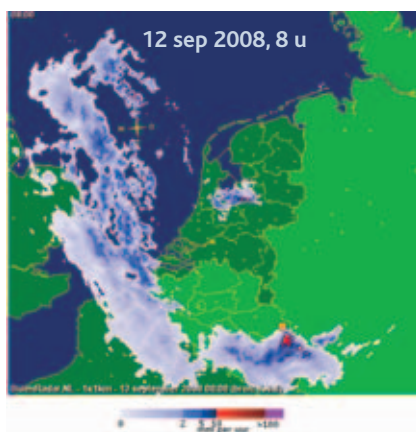
Doortrekpatroon Bruine Kiekendief, 13-14 sep 2008 (Bron: www.trektellen.nl)
Schaal (aantal exemplaren): 0 / < 10 / 10-20 / 21-41 / 42-82 / > 82

Doortrekpatroon Wespindief, 13-14 sep 2008 (Bron: www.trektellen.nl)
Schaal (aantal exemplaren): 0 / < 10 / 10-20 / 21-41 / 42-82 / > 82

Wespindief *Pernis apivorus*. 14 sep 2008,
Trektpost Kalmthoutse Heide (A)
(Foto: Glenn Vermeersch)

Bron: www.buienradar.nl

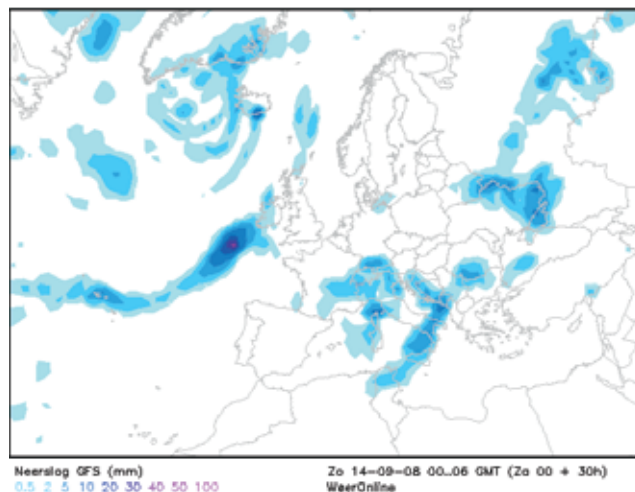
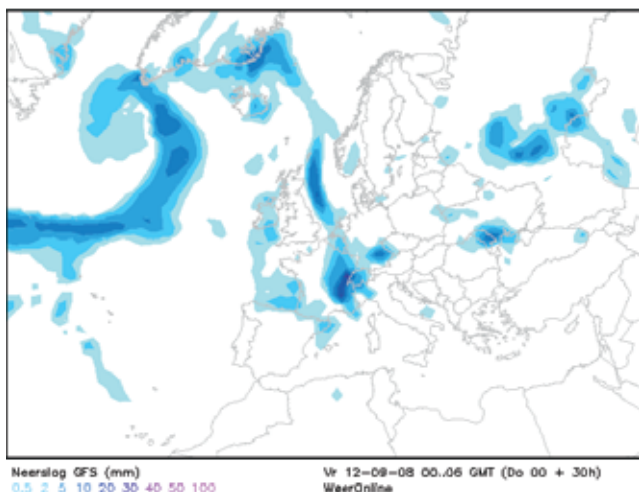
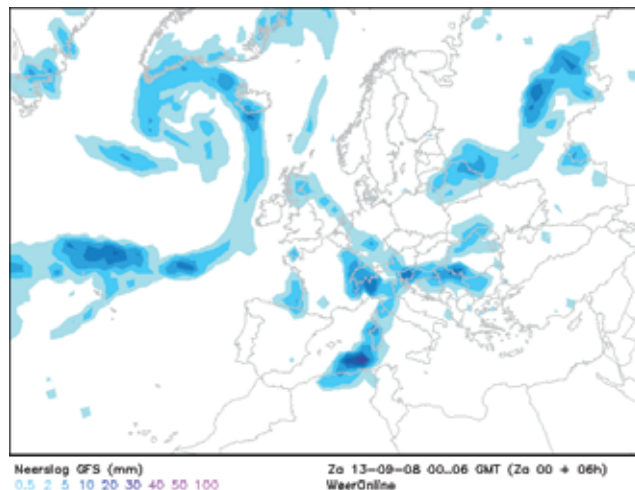
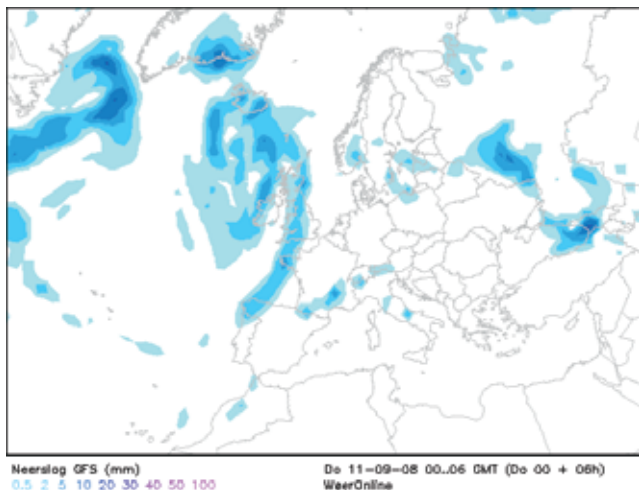
totaal werden op 13 sep en 14 sep maar liefst resp. 285 en 539 Wespendien, 387 en 582 Bruine Kiekendien en 68 en 72 Visarenden geteld. Dit was goed voor achtereenvolgens 54%, 52% en 25% van het totale aantal najaarstrekkers dat voor deze soorten in het hele najaar van 2008 werd geregistreerd via www.trektellen.nl. Voor een deel zullen hier vermoedelijk wel dubbeltellingen tussen zitten. Behalve voor deze drie soorten werden ook doortrekkers van andere soorten roofvogels vastgesteld, zoals Buizerd *Buteo buteo* en Sperwer *Accipiter nisus*. Opmerkelijk bij Wespendief was ook dat er behoorlijk veel adulte exemplaren

werden waargenomen, in gemengde groepen met juveniele vogels. Adulte Wespendien uit West-Europa zijn op dat ogenblik reeds grotendeels weggetrokken. Onder meer op basis hiervan mag worden aangenomen dat het vrijwel uitsluitend om Wespendien uit Scandinavië ging. Het weekend van 13-14 september was ook bijzonder doordat de vogels in aanzienlijke groepen langskwamen. In het bijzonder voor Bruine Kiekendief gebeurde dit op voor Vlaanderen ongeziene schaal. Wat bijvoorbeeld te denken van een groep van 27 Bruine Kiekendien die op 13 september over Lier – Anderstad zeilde (samen met

maar liefst 4 Visarenden en 44 Wespendien!) en afzonderlijke groepen van 30 Bruine Kiekendien en 35 Wespendien op 13 september over Kruike! Deze influx werd ook opgemerkt in Groot-Brittannië: daar werden naar schatting 500 tot 700 Wespendien gemeld in de periode 13-25 september, met eveneens een piek op 13 en 14 september (Nightingale & Dempsey 2008, Symens 2009).

Na jaren trektelvoorspellingen en telervaring vragen wij ons af: waarom hebben wij dit niet zien aankomen? ED had de aantallen roofvogels die dagelijks in Nabben (op de zuidpunt van Zweden) geteld worden zoals steeds op de voet gevolgd en er was de 1ste decade van september relatief weinig roofvogeltrek vastgesteld: amper 842 Wespendien, 170 Bruine Kiekendien, 3053 Sperwers en 6 Buizerds (Bron: http://www.skof.se/fbo/arkiv/strack/Migr_frame.htm). Van het 'buseffect', waarbij een hele massa roofvogels op één dag de zee-engte tussen Zweden en Denemarken overbrugt, zoals beschreven in o.a. Feryn 2003, kon dus geen sprake zijn.

Een grondige analyse drong zich op. Dank zij het internet beschikken wij nu immers over

bronnen die tot voor kort onbereikbaar waren. ED ging snuffelen in weerkaarten van de week voor 13 september, ging aankloppen bij de "Vlaamse vereniging voor weerkunde" en kon dank zij een paar weersites gedetailleerde kaarten van de weersomstandigheden opvragen (www.weeronline.be, www.meteox.be, www.buienradar.be). Al gauw bleek dat een samenloop van weersomstandigheden aan de basis lag van deze ongewone roofvogelconcentratie. Dat kon iedereen uiteraard min of meer al vermoeden, maar het is interessant om eens haarfijn te analyseren welke weerscondities precies aan de basis lagen van deze roofvogelstuw en het patroon eruit te destilleren zodat we het in de toekomst tijdig zouden herkennen als dit fenomeen zich nog eens zou voordoen.

Een verklaring voor opvallende doortrek

Het opstoppingseffect

Begin september is voor West-Europa traditioneel de piekperiode voor doortrekkende

Wespendieven, Bruine Kiekendieven en Visarenden. Zoals eerder vermeld verloopt de trek van deze soorten normaal verspreid over Vlaanderen, met een nadruk op de oostelijke helft. Omstreeks het weekend van 13-14 september moet er echter iets unieks gebeurd zijn waardoor dit gebruikelijke patroon grondig overhoop werd gegooid. Om te beginnen is er sprake van een opstoppingseffect, waardoor de trek begin september 2008 niet gespreid over West-Europa is doorgegaan. Een blik op de weerkaarten van Europa schept meer duidelijkheid.

Donderdag 11-09-'08

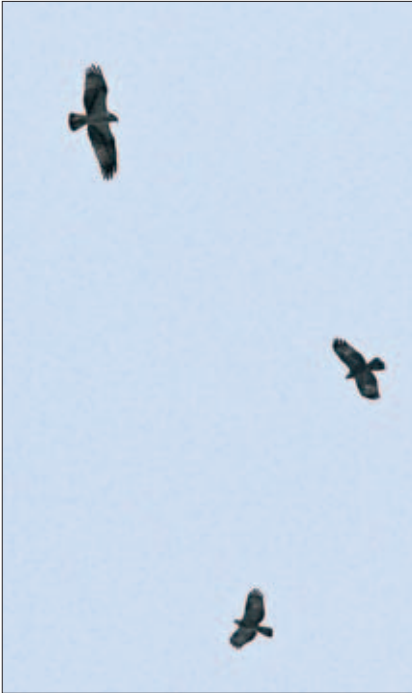
Ten noorden van Nederland hangt een kern van lage druk. Ten westen van Nederland voert de zuidwestenwind maritieme lucht aan die neerslag bevat. Ten oosten van Nederland voert een hogedrukgebied vanuit Scandinavië droge lucht aan. Roofvogels en andere thermiekende doortrekkers worden dus tijdens hun trek naar het zuiden in westelijke richting gestuwd (naar Nederland dus).

Vrijdag 12-09-'08

De kern van lage druk blijft hangen boven Nederland, onder invloed van het sterker wordend hogedrukgebied boven Scandinavië. Een regenzone trekt ondertussen van west naar oost over heel West-Europa, maar ze sterft uit op de grens van Nederland en Duitsland onder invloed van de droge oostenwind. Ondertussen blijft de oostenwind ten noorden en oosten van Nederland in kracht toenemen en zo thermiekende doortrekkers in de richting van Nederland sturen. Hun trektocht eindigt voorlopig in het uiterste noorden van Nederland en de Duitse grens als ze daar op het doortrekkende regenfront stoten. Hier ontstaat dus wat je zou kunnen noemen een 'opstopping' in de tijd van roofvogels: de aanvoer is er al meerdere dagen, maar de roofvogels kunnen niet verder wegens het slechte weer boven de lage landen.

Zaterdag 13-09-'08

Het nu fel verzwakte regenfront blijft boven de grens tussen het noorden van Nederland en Duitsland hangen en keert zelfs op zijn

Wespendieven *Pernis apivorus* en Visarend
Pandion haliaetus. 13 sep 2008,
Trekpost Lier-Anderstad (A)
(Foto: Kris De Rouck)

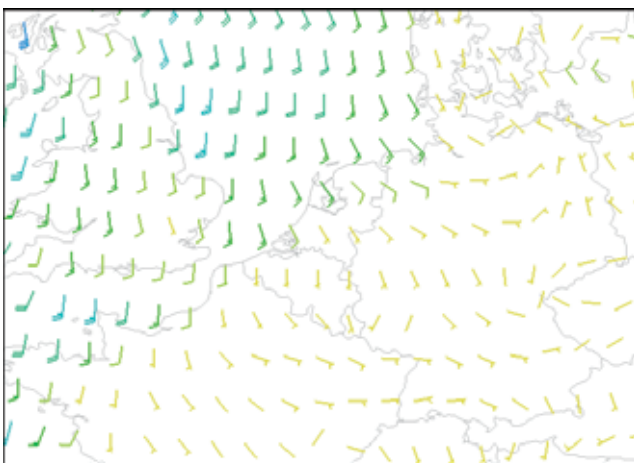
stappen terug, gestuwd door een aanwakke-
rende ONO-wind. Zodra het regenfront
voorbij is worden de trekomstandigheden
plots onverhoopt gunstig en gaan de roof-
vogels die de voorbije dagen gestrand waren
massaal op de wieden. Dit gebeurt eerst in
het noorden (zie TTP Ketelbrug/Kamper-
hoek) en even later in het centrum en het
zuiden van Nederland (zie TTP Tafel-
bergheide). In de late namiddag bereikt de
op gang gekomen 'stroom' de Belgische
grens (zie TTP Wintam en Anderstad).

Als we de route van deze concentratie
Wespendieven en de Bruine Kiekendieven
bekijken, valt het op dat de corridor waarin
ze doortrokken, eigenlijk behoorlijk smal
was (50 à 75 km), terwijl het regenfront
toch over de hele breedte van de Benelux
was doorgetrokken. Er moet dus nog een
extra factor in het spel zijn geweest die de
grote concentratie roofvogels over een
smalle corridor tot stand heeft gebracht.

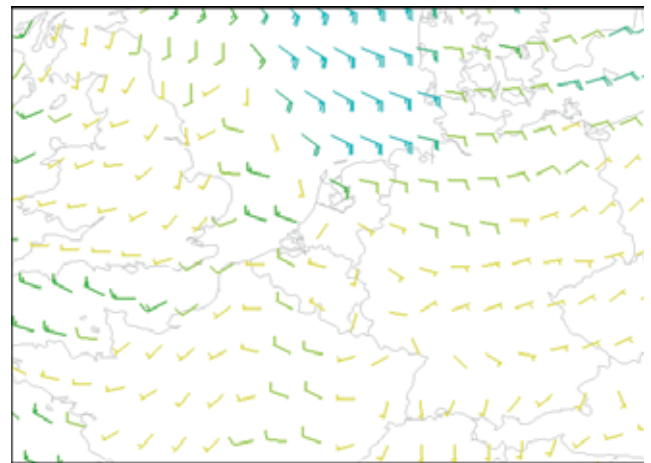
Het perseffect

Het zwaartepunt van de regenzone die op
vrijdag 12 september over West-Europa
trok, lag ergens boven de Jura (zie weerkaart

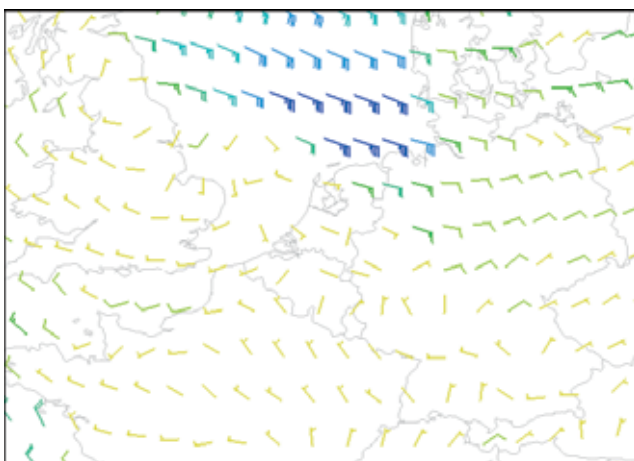
Europa). De Benelux bevond zich op dat
moment in de noordelijke top van het front.
Toen de oostenwind zaterdag het regen-
front terugdrong, stuwde diezelfde wind de
regen, die oorspronkelijk ten zuiden van ons
land voorbij was gekomen, vanuit het zuid-
oosten naar de kern van lage druk boven
Nederland (de wind waait rond een lage-
drukgebied altijd in tegenwijzerzin naar de
kern toe). Om die weerssituatie beter te
visualiseren, nemen we een kijkje op de
gedetailleerde weerkaarten van de Benelux.
Zo zien we op vrijdag 12 september het
actieve regenfront van zuidwest naar
noordoost over de Benelux trekken. In de
voormiddag zie je duidelijk aan de vorm van
het regenfront dat roofvogels die op dat
moment Nederland binnenkomen vanuit
het noorden in een soort tangbeweging
naar het westen worden gestuwd. In de
namiddag zien we het regenfront verder
over Nederland trekken. In de ochtend van
zaterdag 13 september blijft het fel ver-
zwakte regenfront boven Noord-Nederland
hangen, in de loop van de voormiddag
wordt het zelfs teruggestuwd naar het zuid-
westen. Rond de middag verpietert het
helemaal en lost het uiteindelijk volledig op.

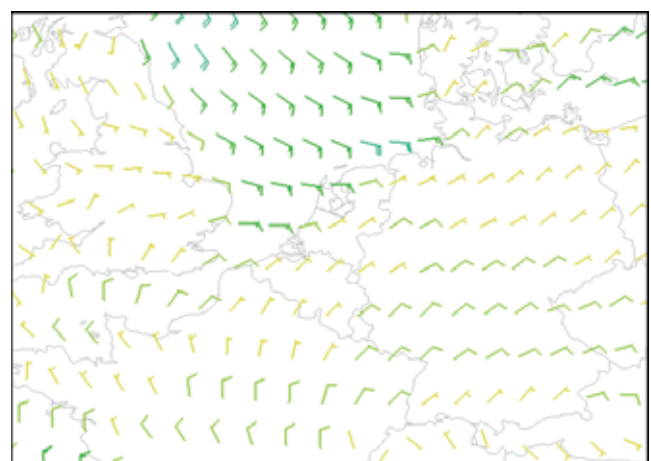
Wind 10m GFS (kts) Do 11-09-08 00 GMT (Do 00 + 00h)
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 WeerOnline

Wind 10m GFS (kts) Vr 12-09-08 00 GMT (Do 00 + 24h)
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 WeerOnline

Wind 10m GFS (kts) Za 13-09-08 00 GMT (Za 00 + 00h)
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 WeerOnline

Wind 10m GFS (kts) Za 14-09-08 00 GMT (Za 00 + 24h)
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 WeerOnline

Ondertussen wordt in België vanuit het zuidoosten een actiever deel van datzelfde (brede) regenfront het land in gestuwd. Dit palmt tegen 14 u heel Wallonië in.

De roofvogels die dus in Noord-Nederland na twee dagen eindelijk konden doortrekken, zien hun trekcorridor naar het zuidwesten alweer afgesloten. Hun enige opening ligt boven Vlaanderen, verder naar het westen. Gestuwd door de oostenwind blijven ze dan ook zo lang mogelijk de rand van het regenfront volgen in zuidelijke richting. In de late namiddag begint het echter ook in het zuiden van West- en Oost-Vlaanderen te regenen. De hele troep roofvogels die langs het opkomende regenfront over een steeds smallere corridor werd geperst, moet dus weer aan de grond.

In de nacht van zaterdag 13 op zondag 14 september doet de droge oostenwind het regenfront helemaal oplossen. De trekroute ligt nu helemaal open van Vlaanderen tot Spanje. Al bij het ochtendkrieken nemen de meeste roofvogels de veren: eindelijk kunnen ze stevig doorvliegen.

Na Nederland beleeft nu ook een flink deel van vogelkijkend Vlaanderen de trekteldag van zijn leven zoals je uit de records van trektellen.nl kunt afleiden. Voor de verandering, en in vergelijking met wat gebruikelijk is voor roofvogeltrek, is het vooral het wes-

Wespendieven *Pernis apivorus*. 13 sep 2008, Trektpost Kruibeke (O) (Foto: Johan Colman)

ten van Vlaanderen dat van deze toptrek mag genieten. Kort na de middag is de hele vloot gepasseerd en kunnen de champagnekurken overal knallen.

Besluit

Na grondige analyse werd duidelijk dat een uitzonderlijke combinatie van weersomstandigheden bijzondere aantallen roofvogels boven Nederland en Vlaanderen bracht. Een zich opvullend lagedrukgebied boven

Nederland en een steeds krachtiger hogedrukgebied boven Scandinavië stuwden regenfronten in die mate boven West-Europa, dat ze in eerste instantie roofvogeltrek dagenlang ophielden en die daarna pal boven de lage landen loodsten.

Het wordt interessant uit te kijken voor een eventuele herhaling van een dergelijk weerpatroon in de toekomst om een eventuele topdag ietwat te voorspellen, maar het is ook duidelijk geworden dat zeer lokale weersomstandigheden uiteindelijk kunnen bepalen waar en wanneer de roofvogels precies doorkomen.

Dankwoord

Dank aan allen die dit werk kritisch nalazen en correcties aanbrachten: Koen Leysen, Yann Feryn, Olivier Dochy en de mensen van Vlaamse Vereniging voor Weerkunde.

Emmanuel Desmet,
emmanuel-desmet@skynet.be

Wouter Faveyts, wouter.faveyts@telenet.be

Referenties

- Bildstein K. 2006. *Migrating raptors of the world. Their ecology and conservation*. Cornell University, New York
- Feryn Y. 2003. Voorspelling van roofvogeltrek over Vlaanderen tijdens het najaar. *Natuur.oriolus* 69(3): 98-103
- Leysen K. 2003. Roofvogeltrek over Vlaanderen op 9 oktober 2002. *Natuur.oriolus* 69(3): 104-109
- Newton I. 2008. *The migration ecology of birds*. Academic Press, London.
- Nightingale B. & E. Dempsey 2008. Recent reports. *British Birds* 101(11): 636-642
- Peeters L. 2007. Voorspelbaarheid van roofvogeltrek. *Natuur.oriolus* 73(3): 89-100
- Symens D. (redactie) 2009. Vogelnieuws uit Vlaanderen. Najaar 2008. *Natuur.oriolus* 75 (3): 83-104.

Webreferenties

www.trektellen.nl, www.meteox.be, www.buienradar.be, www.weeronline.be

Samenvatting – Abstract - Résumé

Op 13 en 14 september 2008 trokken uitzonderlijke aantallen roofvogels over Nederland en Vlaanderen. Het ging hierbij vooral om Wespendieven *Pernis apivorus*, Bruine Kiekendieven *Circus aeruginosus* en Visarenden *Pandion haliaetus*. Specifieke meteorologische omstandigheden, die zowel in tijd als ruimte voor een flessenhals zorgden, lagen aan de basis van dit fenomeen.

Top migration over the Low Countries

*Unusual numbers of raptors migrated on 13 & 14 September 2008 over the Netherlands and Flanders. They were mainly Honey Buzzards *Pernis apivorus*, Marsh Harriers *Circus aeruginosus* and Ospreys *Pandion haliaetus*. Specific meteorological circumstan-*

ces, which created a bottleneck in time as well as in space, were the cause of this phenomenon.

Migration spectaculaire au-dessus du Plat Pays

*Les 13 et 14 septembre 2008, un nombre exceptionnel de rapaces a traversé les Pays-Bas et la Flandre. Il s'agissait surtout de Bondrées apivores *Pernis apivorus*, de Busards des roseaux *Circus aeruginosus* et de Balbuzards pêcheurs *Pandion haliaetus*. Les conditions météorologiques spécifiques, aussi bien temporelles que spatiales, sont à l'origine d'un entonnoir qui a engendré ce phénomène.*